

PPON leesstrategieën in het primair onderwijs

In mei/juni 2005 is het eerste peilingsonderzoek voor leesstrategieën einde basisonderwijs uitgevoerd. Het onderzoek naar leesstrategieën bestond enerzijds uit evaluatie van kennis die leerlingen van leesstrategieën hebben en anderzijds uit toetsen gericht op het kunnen toepassen van leesstrategieën. De toetsen zijn voorgelegd aan de leerlingen van jaargroep 6, 7 en 8 en aan 12-/13-jarige leerlingen in het speciaal basisonderwijs met vergelijkbaar leesvaardigheidsniveau (sbo+). De belangrijkste conclusies van dit peilingsonderzoek zijn hier bij elkaar gezet.

Project PPON

Sinds 1987 onderzoekt het project Periodieke Peiling van het Onderwijsniveau (PPON) de leeropbrengsten in het basisonderwijs. Intussen heeft PPON over vrijwel alle leerstof-domeinen in het basisonderwijs gerapporteerd. In 2003 is PPON begonnen aan de vierde cyclus peilingsonderzoeken.

Naast Nederlandse taal, rekenen-wiskunde en wereldoriëntatie is daarbij opnieuw aandacht voor Engelse taal en bewegingsonderwijs. PPON is een project van Cito en wordt uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

augustus 2007

Aandacht voor leesstrategieën in het basisonderwijs

Sinds de jaren '90 zijn er steeds vaker methoden voor begrijpend (en studierend) lezen verschenen die uitgaan van meer procesgericht onderwijs. Hierbij heeft men niet alleen aandacht voor de vraag of leerlingen teksten kunnen begrijpen en interpreteren, zoals dat dan

blijkt uit het kunnen beantwoorden van vragen over die tekst, maar daarnaast schenkt men ook aandacht aan aspecten van het leesproces die worden samengevat onder de noemer leesstrategieën. Onderwijs in leesstrategieën wordt belangrijk gevonden, omdat men aanneemt dat het op de een of andere manier het met begrip lezen van een tekst bevordert. Ook in de nieuwe kerndoelen die in 2006 zijn uitgebracht en in de tussendoelen gevorderde geletterdheid van het Expertisecentrum Nederlands wordt expliciet aandacht aan leesstrategieën besteed.

Bij het aanleren van strategieën hanteren methoden een drie-fasen-model waarbij de leerlingen leren bepaalde stappen vóór, tijdens en na het lezen te doorlopen om tot een beter begrip van een tekst te komen (zie kader 1 op de volgende pagina).

Kader 1: Drie-fasen-model leesstrategieën

- **Strategieën vóór het lezen** hebben tot doel de lezer optimaal voor te bereiden op het lezen van een tekst, zoals: het activeren van voorkennis, het formuleren van verwachtingen over de tekst en het bepalen van het leesdoel.
- **Strategieën tijdens het lezen** zijn vooral gericht op het zo goed mogelijk realiseren van het leesdoel. Ze controleren en reguleren de leesactiviteiten. Eerder geformuleerde verwachtingen over de tekst worden gecontroleerd, geëvalueerd en bijgesteld.
- **Strategieën na het lezen** zijn vooral gericht op de evaluatie van de leesopbrengst en op het eventueel onthouden van de nieuw verkregen informatie (integreren in het kennisbezit), bijvoorbeeld voor studiedoelstellingen. Ook kan worden samengevat waar de tekst over ging.

Leesstrategieën in het peilingsonderzoek

Het peilingsonderzoek naar leesstrategieën bestond uit vier onderdelen:

1. Vragenlijst naar de *passieve kennis van leesstrategieën*.
2. Vragenlijst naar de *actieve kennis van leesstrategieën*.
3. Toets Voorspellend lezen in gesloten toetsgedeelte.
4. Toets Voorspellend lezen in open toetsgedeelte.

De twee vragenlijsten zijn dus gericht op de kennis van leesstrategieën bij de leerlingen, de toetsen Voorspellend lezen in gesloten en open

variant hebben vooral betrekking op het kunnen toepassen van leesstrategieën.

Passieve kennis van leesstrategieën

De leerlingen kregen een informatieve tekst uit een jeugdtijdschrift aangeboden met 25 'leestips'. Zij hoefden de tekst niet zelf te lezen, maar werden gevraagd aan te geven welke 'tips' zij een vriend(in) zouden geven die die tekst zou willen gaan lezen (zie kader 2).

Leerlingen in sbo* en jaargroep 6 herkennen respectievelijk zes en zeven strategieën goed (dat wil zeggen dat meer dan 75% van de leerlingen een correct advies gaf) en leerlingen in jaargroepen 7 en 8 respectievelijk negen en elf strategieën. Dat betekent dat minder dan 50% van de aangeboden leestips goed werden herkend als relevant of niet-relevant.

De eerste twee leestips uit kader 2 worden in vrijwel alle groepen goed herkend als een relevante strategie. Het vaakst herkennen leerlingen relevante leesstrategieën uit de leesfase *na* het lezen, het minst vaak strategieën uit de leesfase *tijdens* het lezen. Bij enkele 'tips' is er bij een of meer groepen sprake van een misconceptie, dat wil zeggen dat leerlingen in meerderheid ten onrechte een leestip als relevant of niet-relevant aanduiden. De laatste twee tips zijn daar voorbeelden van. Dan blijkt dat de nadruk die bij het gebruikelijke hard-op lezen op interpunctie wordt gelegd, ten onrechte vaak als een relevante strategie wordt aangemerkt. Opmerkelijk is ook dat zo weinig leerlingen het als relevant zien dat de lezer zich na het lezen afvraagt of hij het wel eens is met de schrijver.

Kader 2: Vragenlijst voor de passieve kennis van leesstrategieën

Wanneer je vriend(in) die tekst gaat lezen, is het een goed idee dat hij/zij ...

Enkele leestips	antwoord	Percentage goede antwoorden in			
		jgr 6	jgr 7	jgr 8	sbo*
zich afvraagt wat hij/zij van de tekst heeft geleerd	Ja * / Nee	83	90	90	83
de titel leest om te kijken waar het verhaal over gaat	Ja * / Nee	74	83	89	79
eerst nagaat wat hij/zij al weet over het onderwerp.	Ja * / Nee	76	72	80	67
kijkt naar wat de plaatjes hem/haar al vertellen over de tekst.	Ja * / Nee	62	70	68	60
zich afvraagt of hij/zij lezen wel leuk vindt.	Ja / Nee *	64	66	74	61
de tussenkopjes bekijkt om te zien waarover de tekst gaat.	Ja * / Nee	56	63	66	60
goed let op de hoofdletters, komma's en punten	Ja / Nee *	38	41	56	28
zich afvraagt of hij/zij het wel eens is met de schrijver	Ja * / Nee	39	41	38	45

Actieve kennis van leesstrategieën

Leerlingen in jaargroep 8 is ook gevraagd zelf relevante leestips te geven voor het lezen van een informatieve tekst voor de leesfasen *vóór*, *tijdens* en *na* het lezen (zie kader 3). Met deze vraag werd beoogd de actieve kennis van leesstrategieën te evalueren.

Ongeveer 20% van de leerlingen kan geen enkele relevante strategie noemen, 40% van de leerlingen noemt een of twee strategieën en 40% van de leerlingen noemt drie of meer strategieën. Het gemiddeld aantal relevante leestips dat genoemd wordt is 2,5.

Voor de leesfase *vóór* noemen leerlingen vooral leestips die gerelateerd zijn aan een eerste oriëntatie op de tekst (41%), en noemt slechts 10% van hen leestips die gerelateerd zijn aan het leesdoel of het activeren van voorkennis. Voor de leesfase *tijdens* noemt 37% van de leerlingen een of meer leestips die gerelateerd zijn aan de controle van het lees-

begrip en 31% leestips gericht op het bepalen van de hoofdgedachte in de tekst. Voor de fase *na* het lezen noemen leerlingen voornamelijk tips die gerelateerd kunnen worden aan het samenvatten van de tekst (31%).

Voorspellend lezen

In strategisch leesonderwijs wordt de leerlingen onder andere geleerd om een te lezen tekst vooraf te scannen op titel, alineakopjes en eerste en laatste zin van een alinea om in combinatie met reeds aanwezige voorkennis zich een eerste indruk te vormen van de inhoud van de tekst. Voor de toets *Voorspellend lezen* is gebruik gemaakt van twee informatieve teksten uit jeugdtijdschriften, een tekst over Neanderthalers en een tekst over de Luiaard. De teksten waren verdeeld in genummerde paragraafjes, waarvan naast de titel alleen de eerste en laatste zin was gegeven. De rest van de paragraaftekstjes was weggelaten en vervangen door open ruimte (zie kader 4).

Kader 3: Vragenlijst voor de evaluatie van actieve kennis van leesstrategieën

Hiernaast staat een tekst.

Stel: Jij hoeft die tekst niet zelf te gaan lezen, maar je vriend of vriendin wel. Want hij/zij is bezig met een werkstuk en zoekt allerlei informatie.

Natuurlijk weet je vriend(in) dat hij/zij de tekst nauwkeurig en geconcentreerd moet lezen. Maar wat zou je hem of haar verder nog aanraden? Welke tips zou jij geven.

Schrijf maar op hoe je vriend(in) de tekst het best zou kunnen aanpakken. Als je niet steeds vijf tips kunt bedenken is dat niet erg. Maar probeer er wel zoveel mogelijk te verzinnen.

Vóór het lezen

Wat kan je vriend(in) volgens jou het beste doen **voordat hij/zij gaat lezen**?

Voordat je vriend(in) gaat lezen, is het een goed idee dat hij/zij:

1. _____
2. _____
3. _____
4. _____
5. _____

kader 4: Fragment van de tekst Neanderthaler uit de toets Voorspellend Lezen

De wereld van Wolf: het Neanderthalerkind

Neanderthal, Neanderthaler, Neandertaal ... Wie zijn ze? Wanneer en waar leefden ze? Wat aten ze? Hoe zagen ze eruit?

Wolf, het Neanderthalerkind, neemt je mee op ontdekkingsstocht in zijn wereld!

Even voorstellen (2)

Hallo, ik ben Wolf! Mijn mama en papa zijn Neanderthalers. Wij leefden in de prehistorie.

Die zijn in 1856 opgegraven in een dal in de buurt van Düsseldorf in Duitsland: het Neanderthal!

Bron: Wapiti, nr. 173

Aapmens? (4)

Jullie mensen stellen ons vaak voor als monsterachtige apen! Maar dat klopt helemaal niet.

Waarom kun je me nog meer herkennen:
een langwerpige schedel, zware wenkbrauwen
een grote neus en een terugwijkende kin.

Brr (5)

Jullie kennen vast wel het broeikaseffect.

En jullie? Jullie leven nu in een tussenijstijd.

Niet van plastic (8)

Olaf maakt werktuigen met hout, riet, been, hoorn, ivoor ...
Deze materialen vergaan met de tijd.

We beheersen dus het vuur! We gebruiken het om ons te verwarmen,
om ons te beschermen, om te koken en als verlichting.

Holbewoners? (9)

Ik woon niet in een huis zoals jullie.

We kamperen ook in de open lucht!

Voorspellend lezen in gesloten toetsgedeelte

In de toets *Voorspellend lezen: gesloten toetsgedeelte* moesten de leerlingen op basis van partiële tekstinformatie oorspronkelijk in de tekst voorkomende zinnen koppelen aan het juiste tekstfragment. De gemiddelde leerling in jaargroep 8 blijkt een dergelijke taak al op redelijk niveau uit te kunnen voeren, de beste 10% van hen kunnen dat zelfs al erg goed. Aan de andere kant zijn er duidelijk ook leerlingen in jaargroep 8 voor wie een dergelijke opdracht nog te ver voert. Ook voor de meeste leerlingen in jaargroep 6 en sbo⁺ is een dergelijke taak nog te moeilijk.

In kader 5 zijn bij wijze van voorbeeld enkele opgaven afgebeeld geordend naar moeilijkheid.

Opgave 4 bleek voor de meeste leerlingen het eenvoudigst. De percentages goed varieerden van 90% voor groep 8 tot 67% voor de sbo⁺-leerlingen. Opgave 2 leverde aanzienlijk meer moeilijkheden op, de percentages goed varieerden van 61% voor groep 8 tot 34% voor groep 6. De overige afgebeelde opgaven namen qua moeilijkheid een tussenpositie in: tussen de 68% en 77% goede antwoorden voor groep 8 en tussen de 44% en 57% voor de sbo⁺-leerlingen.

kader 5: Enkele opgaven uit de toets Voorspellend lezen gesloten toetsgedeelte bij de tekst Neanderthaler

Uit welk van de stukjes 2 t/m 9 zijn de volgende zinnen genomen?

4 Een vuistbijl is handig voor heel wat activiteiten.	Uit stukje _____
5 Ze noemen ons nomaden: wij trekken van plek naar plek.	Uit stukje _____
7 Ons lichaam is wel steviger: gedrongen en gemiddeld 30% zwaarder dan dat van jullie.	Uit stukje _____
6 Wij zijn genoemd naar de plaats waar onze eerste overblijfselen werden gevonden.	Uit stukje _____
2 Dat probleem kenden wij in onze tijd niet.	Uit stukje _____

Voorspellend lezen in open toetsgedeelte

In het *open toetsgedeelte* kregen leerlingen dezelfde partiële tekstinformatie aangereikt als bij het gesloten gedeelte (zie kader 4). Nu echter werden daarbij zinnen gepresenteerd waarvan de leerling moest aangeven of deze wel of niet aan de oorspronkelijke tekst waren ontleend en waarbij de leerling zijn keuze vervolgens moest beargumenteren (zie kader 6).

kader 6: Voorbeelden van opgaven uit de toets Voorspellend lezen open toetsgedeelte bij de tekst Neanderthaler

- **Olaf, onze werktuigenmaker, werd in 1770 geboren**

Ik verwacht dat deze zin ...

Wel in de tekst voorkomt, omdat _____

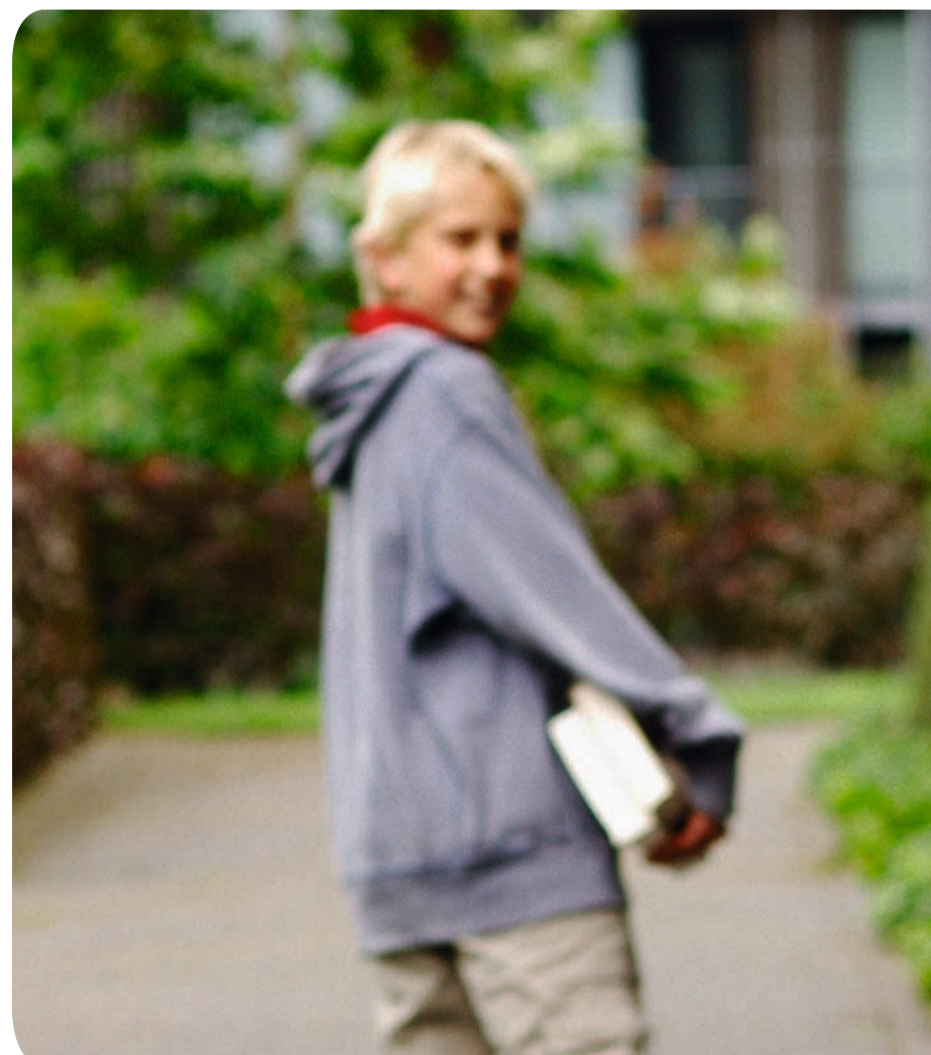
Niet in de tekst voorkomt, omdat _____

- **Met zijn elektrische zaag heeft Olaf dat klusje natuurlijk zo gepiept**

Ik verwacht dat deze zin ...

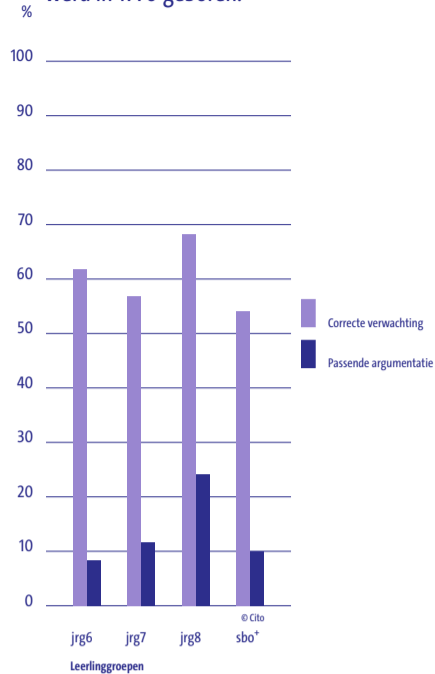
Wel in de tekst voorkomt, omdat _____

Niet in de tekst voorkomt, omdat _____

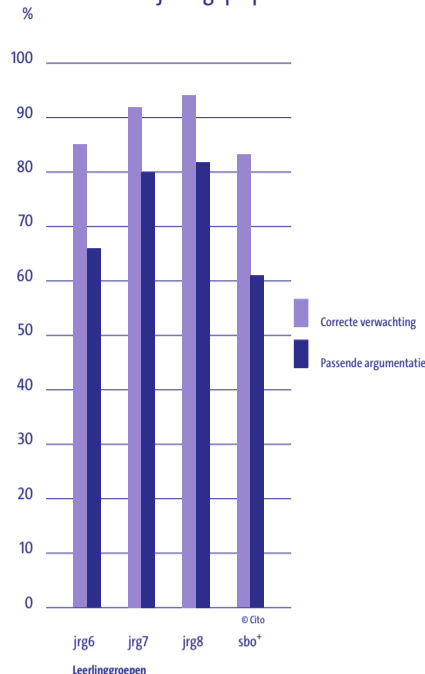
figuur 1

Neanderthaler opgave 1
Olaf, onze werktuigmaker, werd in 1770 geboren.

figuur 2

Neanderthaler opgave 3
Met zijn elektrische zaag heeft Olaf dat klusje zo gepiept!

Er vallen dan twee zaken in het bijzonder op. In de eerste plaats blijken leerlingen het bij sommige zinnen moeilijker te vinden om een passende argumentatie te geven dan bij andere zinnen. Figuur 1 geeft een voorbeeld van een moeilijke opgave, waarbij niet alleen het percentage leerlingen dat een correcte verwachting uitspreekt relatief laag is, maar waarbij bovendien maar een gering percentage van de leerlingen in staat is hierbij ook nog een relevante argumentatie te geven. Bij de tweede voorbeeldopgave uit kader 6 gaat het dan dat aanzienlijk beter af: zowel het percentage correcte verwachtingen als de daarbij gegeven argumentaties is aanzienlijk hoger (zie figuur 2).

Een tweede opvallend aspect is dat leerlingen met het jaargroepniveau in toenemende mate een passende argumentatie kunnen geven (zie kader 7). We mogen aannemen dat twee factoren daarbij een sturende werking vervullen: een toename in de vaardigheid om met beperkte tekstinformatie om te gaan en een toename in voorkennis over bepaalde onderwerpen. Voorkennis blijkt in deze toets een minder op de voorgrond tredende factor te zijn dan in eerste instantie was verwacht. Er is in zoverre sprake van een teleurstellend resultaat wanneer we zien dat in jaargroep 8 gemiddeld slechts iets meer dan de helft van de leerlingen een passende argumentatie kan geven voor de keuze of de zin wel of niet in de tekst thuishoort.

Samenhang tussen leesstrategieën en begrijpend lezen

Omdat de leerlingen uit de onderzoeksgroep ook toetsen voor begrijpend lezen hebben gemaakt, zijn we ook nagegaan in welke mate de resultaten op deze leesstrategietaken daarmee samenhangen. Met name gaat het hierbij dan om het verband met de aspecten *Begrijpen van geschreven teksten* en *Interpreteren van geschreven teksten*. Er is sprake van wisselende samenhang tussen aspecten van leesstrategie en aspecten van begrijpend lezen. Er blijkt nauwelijks sprake te zijn van enige samenhang tussen actieve kennis van leesstrategieën en begrijpen of interpreteren van geschreven teksten. Dat is toe te schrijven aan het feit dat leerlingen actief weinig relevante leesstrategieën kunnen noemen. Met correlaties van 0.40 voor begrijpen en 0.30 voor interpreteren is er duidelijk wel sprake van een positieve samenhang met passieve kennis van leesstrategieën. Sterker blijkt de samenhang te zijn tussen het kunnen toepassen van leesstrategieën, zoals gemeten met de toets Voorspellend lezen en de beide aspecten van begrijpend lezen. Correlatiecoëfficiënten variëren tussen 0.66 en 0.72. Duidelijk is echter ook dat er sprake is van onderscheiden aspecten van leesvaardigheid, dat wil zeggen dat leesstrategie toch een andere vaardigheid is dan het kunnen begrijpen en interpreteren van geschreven teksten. Uit de gevonden samenhang kan echter niet zonder meer geconcludeerd worden dat onderwijs in leesstrategieën een faciliterend effect heeft op het kunnen begrijpen en interpreteren van teksten of omgekeerd.

kader 7: Percentage correcte argumentaties per leerlinggroep

Neanderthaler	Gr 6	Gr 7	Gr 8	sbo*
3 Met zijn elektrische zaag heeft Olaf dat klusje natuurlijk zo gepiept.	66	80	82	61
2 Als we voedsel nodig hebben, moeten we zelf gaan jagen.	35	50	58	45
4 Wij, Neanderthalers, gebruiken vuursteen om vuur te maken.	27	44	48	31
1 Olaf, onze werktuigmaker, werd in 1770 geboren.	8	12	24	10
Gemiddeld over 4 opgaven	34	47	53	37
De Luiaard				
7 De kans dat je een luiaard in beweging ziet, is piepklein.	36	51	68	42
5 Als er gevaar dreigt, vlucht de Luiaard snel naar zijn hol in de grond.	45	64	64	43
8 Elk uur gaat hij naar beneden om zijn behoefte te doen: dat is zijn favoriete bezigheid.	24	39	49	28
6 Dank zij zijn camouflagepak is hij zo goed als onzichtbaar.	15	28	40	25
9 Zo slingert hij zich voortdurend van tak naar tak.	29	55	64	33
Gemiddeld over 5 opgaven	30	47	57	34

PPON op het Web <http://ppon.cito.nl>

Als u meer wilt weten over PPON kijk dan eens op <http://ppon.cito.nl>. U vindt daar actuele informatie over PPON, maar u treft ook uitvoerige informatie aan over de verschillende peilingsonderzoeken.

Het rapport over het onderzoek naar leesstrategieën, *Balans over leesstrategieën in het primair onderwijs*, kunt u bestellen bij de Klantenservice van Cito of rechtstreeks bij de webwinkel van Primair onderwijs van Cito. U kunt de balans ook raadplegen op de website van PPON.

Op de site vindt u ook de volgende rapporten:

Nederlandse taal

- Balans van het taalonderwijs aan het einde van de basisschool 3 (2002)
- Balans van het taalonderwijs halverwege de basisschool 3 (2002)
- Balans van het taalonderwijs in het speciaal basisonderwijs (2002)
- Balans van handschriftkwaliteit in het primair onderwijs (2003)
- Balans van het schrijfonderwijs op de basisschool (2004)
- Balans van taalkwaliteit in schrijfwerk uit het primair onderwijs (2004)
- Balans van het spreekonderwijs op de basisschool (2006)
- Balans van het leesonderwijs aan het einde van de basisschool 4 (2007)
- Balans van het leesonderwijs in het speciaal basisonderwijs 3 (2007)
- Balans over leesstrategieën in het basisonderwijs (2007)

Rekenen/wiskunde

- Balans van het reken-wiskundeonderwijs aan het einde van de basisschool 4 (2005)
- Balans van het reken-wiskundeonderwijs halverwege de basisschool 4 (2005)

Wereldoriëntatie

- Balans van het geschiedenisonderwijs aan het einde van de basisschool 3 (2003)
- Balans van het aardrijkskundeonderwijs aan het einde van de basisschool 3 (2003)
- Balans van het biologieonderwijs aan het einde van de basisschool 3 (2003)
- Balans van het natuurkunde- en techniekonderwijs aan het einde van de basisschool 3 (2004)

Verkeer

- Inventarisatie verkeersonderwijs op de basisschool in 2006

In voorbereiding:

- Balans van het leesonderwijs halverwege de basisschool 4
- Balans van de kwaliteit van hoofdrekenen in optel- en aftrekprocedures van kinderen halverwege de basisschool
- Balans van het reken-wiskundeonderwijs in het speciaal basisonderwijs 3
- Balans van het bewegingsonderwijs aan het einde van de basisschool 2
- Balans van het Engels aan het einde van het basisonderwijs 3

Stuur uw e-mail reactie naar ppon@cito.nl

Cito
Nieuwe Oeverstraat 50
Postbus 1034
6801 MG Arnhem
T (026) 352 11 11
F (026) 352 13 56
www.cito.nl

Klantenservice
T (026) 352 11 11
F (026) 352 11 35
klantenservice@cito.nl

Fotografie: Ron Steemers
© Stichting Cito Instituut voor Toetsontwikkeling (2007) Arnhem